

ענישה כנגד סרבני גט בבתי הדין הרבניים בימינו

הקדמה ומיקוד

השבוע נחתום את עיסוקנו בדיני הענישה במדינת ישראל ע"פ תורה באחד הנושאים האקטואליים ביותר בשיח החברתי במדינת ישראל הסובב סביב משימתם הגדולה של בתי הדין הרבניים לשחרר נשים מעגנותן אשר בעליהן מסרבים לתת להם גט. נושא זה חשוב ומרכזי לכשעצמו אך מעבר לכך דרכו ניתן ללמוד טוב יותר על דרכי הענישה הנהוגים כיום בבתי הדין כנגד סרבני הגט ומתוך כך ניתן להוסיף קומה נוספת בהבנת דיני הענישה ע"פ תורה הבאים לידי ביטוי בימינו. נושא זה הינו מעין סיכום ותוספת לשלושת הנושאים הקודמים וע"כ כדאי לעשות חזרה קצרה על הנושאים הקודמים לפני תחילת הלימוד בנושא זה.

לימודנו השבוע יתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: דין כפייה על הבעל לתת גט לאשתו - בחלק זה נלמד את הבעייתיות ההלכתית הקיימת בנתינת הגט ע"י הבעל מתוך כפייה ולא מתוך רצונו החופשי לחלוטין. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את הגמ' בגיטין ובבבא בתרא (על בגמ' ביבמות ניתן לדלג) לאחר מכן יש ללמוד את דברי המאירי והרמב"ם (על הרשב"ם והשו"ע ניתן לדלג)

חלק ב: יכולת הכפייה על גט כאשר טוענת האשה מאיס עלי - בחלק זה נלמד את גבולות יכולת הכפייה על הבעל לתת גט לאשתו כאשר אינה מעוניינת להמשיך לחיות לצדו מסיבות שונות. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי הגמ' בכתובות ואת מחלוקת הרמב"ם ור"ת המובא בתוספות ניתן להיעזר לצורך כך במגיד משנה. כ"כ יש ללמוד את השיטה מקובצת (על השולחן ערוך והבית שמואל ניתן לדלג).

חלק ג: כפיית גט ע"י הרחקות דר"ת - בחלק זה נלמד על מהות ודרכי הכפייה והאכיפה כלפי סרבני גט שהביאם להלכה ר"ת. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (למעט דברי הבית שמואל עליו ניתן לדלג) יש לנסות להבין את כלל שיטתו של ר"ת מתוך חיבור דבריו בספר הישר לבין דבריו לעיל.

חלק ד: כפייה ממונית על נתינת גט - בחלק זה נלמד האם כפייה ע"י לחץ ממוני נחשבת ככפייה לתת גט ובאילו אופנים ניתן לכפות נתינת גט לאשתו ע"י ממון. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (למעט דברי הב"י עליהם ניתן לדלג)

חלק ה: כפייה על דרך הברירה - בחלק זה נלמד את היכולת לכפות בדרך של מתן אפשרויות נוספות לבעל מעבר לנתינת הגט. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את דברי הריב"ש וכן את דברי התשב"ץ ואת הראנ"ח ולהבין היטב את מחלוקת הראנ"ח והתשב"ץ (על המהרי"ק, שו"ע ופתחי תשובה ניתן לדלג) לאחר מכן יש לראות את דברי הציץ אליעזר וההיכל יצחק.

דין כפייה על הבעל לתת גט לאשתו

1. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיב עמוד ב

מתני'. חרש שנשא פקחת, ופקח שנשא חרשת, אם רצה להוציא - יוציא, ואם רצה לקיים - יקיים; כשם שהוא כונס ברמיזה, כך הוא מוציא ברמיזה. פקח שנשא פקחת ונתחרשה, אם רצה - יוציא, ואם רצה - יקיים, נשתתית - לא יוציא, נתחרש הוא או נשתתה - אינו מוציא עולמית. אמר רבי יוחנן בן גוריון: מפני מה האשה שנתחרשה יוצאה, והאיש שנתחרש אינו מוציא? אמרו לו: אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת, שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו.

2. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף פח עמוד ב

מתני'. גט מעושה, בישראל - כשר, ובעובדי כוכבים - פסול; ובעובדי כוכבים, חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך (וכשר). גמ'. אמר ר"נ אמר שמואל: גט המעושה בישראל, כדין - כשר, שלא כדין - פסול ופוסל; ובעובדי כוכבים, כדין - פסול ופוסל, שלא כדין - אפ"י ריח הגט אין בו. מה נפשך? אי עובדי כוכבי בני עשויי נינהו, איתכשורי נמי ליתכשר! אי לאו בני עשויי נינהו, מיפסל לא ליפסל! אמר רב משרשיא: דבר תורה גט מעושה בעובדי כוכבי כשר, ומה טעם אמרו: פסול? שלא תהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה בעובד כוכבי, ומפקעת עצמה מיד בעלה. אי הכי, שלא כדין אפ"י ריח הגט אין בו, ונהוי שלא כדין כישראל, ומפסיל נמי לפסול! אלא, הא דרב משרשיא בדותא היא. וטעמא מאי? כדין בכדין דישראל מיחלף, שלא כדין בכדין ישראל לא מיחלף.

3. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף מז עמוד ב- דף מח עמוד א

אמר רב הונא: תליוהו וזבין - זביניה זביני; מ"ט? כל דמזבין איניש, אי לאו דאניס לא הוה מזבין, ואפילו הכי זביניה זביני. ודילמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחריני! אלא כדתניא: יקריב אותו - מלמד שכופין אותו, יכול בעל כרחו? תלמוד לומר: לרצונו, הא כיצד? כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. ודלמא שאני התם, דניחא ליה דתיהוי ליה כפרה! ואלא מסיפא: וכן אתה אומר בגיטי נשים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. ודלמא שאני התם, דמצוה לשמוע דברי חכמים! אלא סברא הוא, אגב אונסיה גמר ומקנה.

4. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף מח עמוד א

וכן אתה אומר בגיטי נשים - בהנך דתנן (כתובות עז:): ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליוס דכופין ומכין אותו עד שיאמר רוצה אני דונתן מדעתו משמע.

5. בית הבחירה למאירי מסכת גיטין דף פח עמוד ב

ועשוי זה שהוזכר במשנתנו לא סוף דבר שחבטוהו והכוהו על כך אלא כל אונס במשמע אפי' אונס ממון כגון שהיו כובשין את ממונו עד שיגרש או הטילו עליו קנס על ידי גוים ואפי' קבלה מעצמו כל שנתחרט וכופין אותו לקיים מצד הקנס אונס גמור הוא

6. רמב"ם הלכות גירושין פרק ב הלכה ב

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישאל אומרין לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש הרי זה כשר, ואם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול. ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו. לא היה הדין נותן שכופין אותו לגרש וטעו בית דין של ישראל או שהיו הדיוטות ואנסוהו עד שיגרש הרי זה גט פסול, הואיל וישראל אנסוהו יגמור ויגרש, ואם הגוים אנסוהו לגרש שלא כדין אינו גט, אף על פי שאמר בגוים רוצה אני ואמר לישראל כתבו וחתמו הואיל ואין הדין מחייבו להוציא והגוים אנסוהו אינו גט.

7. שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קלד סעיף ה

הא דאינו גט כשהוא אנוס, ה"מ כשמסר מודעא. אבל אם לא מסר מודעא, אם אנסוהו שלא כדין, פסול. וכדין, כגון שהוא חייב להוציא ואינו רוצה, ואנסוהו ב"ד עד שהוציא, הוי גט. ומצוה על כל ב"ד שבכל מקום ובכל זמן לכופו לגרש לבטל המודעא.

יכולת הכפייה על גט כאשר טוענת האשה מאיס עלי

8. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סג עמוד ב

היכי דמיא מורדת? אמר אמיר: דאמרה בעינא ליה ומצערנא ליה, אבל אמרה מאיס עלי - לא כייפינן לה. מר זוטרא אמר: כייפינן לה.

9. תוספות מסכת כתובות דף סג עמוד ב

אבל אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה - פי' בקונטרס לא כייפינן לה לעמוד תחתיו אלא יתן גט ויוצאה בלא כתובה וי"מ דכופין אותו להוציא ואין נראה לר"ת דניחוש שמא עיניה נתנה באחר כי היא דתנן בפרק בתרא דנדרים (דף צ:): גבי שלש נשים יוצאות ונוטלות כתובה ויש לדחות דהתם נוטלות כתובה דוקא איכא למיחש שמא עיניה נתנה באחר אבל הכא דיוצאה בלא כתובה לא ולהכי נמי לא קתני לה עם אותן שכופין להוציא דהתם נותן כתובה וכן בפרק המגרש (גיטין דף פח:): דתנן גט מעושה ביד עובדי כוכבים פסול שלא תהא אשה תולה עצמה ביד עובד כוכבים ומפקעת עצמה מבעלה אין להקשות אם באומרת מאיס עלי כופין אותו להוציא א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם הא יכולה להפקיע עצמה מבעלה בטענת מאיס עלי דהא במאיס עלי אין לה כתובה ולא תפקיע עצמה להפסיד כתובתה

10. שיטה מקובצת מסכת כתובות דף סד עמוד א

וכתב רבינו יונה ז"ל וז"ל דאף על גב דאין כופין לתת גט באומרת מאיס עלי היינו כפייה בשוטים אבל ב"ד מודיעים לו שמצוה עליו לגרשה ונותנין לו עצה שיגרשנה ואם לא יגרשנה האי מאי דאמרינן האי מאן דעבר אדרבנן מצוה למקרייה עבריינא. ורבינו תם ז"ל היה אומר שאפילו זה לא נאמר לו אלא שאם יבא לימלך אם יגרשנה בלא כתובה ב"ד נותנין לו עצה שיגרשנה לאלתר. כן כתבו תלמידי רבינו יונה:

11. רמב"ם הלכות אישות פרק יד הלכה ח

האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת, ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי כופין אותו להוציא לשעתו לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה, ותצא בלא כתובה כלל ותטול בלאותיה הקיימין בין מנכסים שהכניסה לבעלה ונתחייב באחריותו בין מנכסים שלא נתחייב באחריותו, ואינה נוטלת משל בעל כלום ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה פושטת ונותנת וכן כל שנתן לה מתנה מחזרת אותו שלא נתן לה על מנת שתטול ותצא.

12. מגיד משנה הלכות אישות פרק יד הלכה ח

ואם אמרה מאסתיהו וכו'. שם היכי דמי מורדת אמר אמימר דאמרה בעינא ליה ומצערנא ליה אבל אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה מר זוטרא אמר כייפינן לה הוה עובדא ואכפה מר זוטרא ונפק מינה רב חיננא מסורא ולא היא התם סייעתא דשמיא הואי. ודעת רבינו לפרש לא כייפינן לה אלא נותן לה גט ומפסדת כתובתה וכופין אותו ליתן גט שאם לא היו כופין אותו לגרשה מאי לא כייפינן לה כבר היא אגידא בו ועוד שהרי באומרת בעינא ליה ומצערנא ליה מפסדת היא כתובתה ואין כופין אותה אלא בפחיתת כתובה כמו שיתבאר ואם איתא דבמאיס עלי אין כופין אותו לגרשה מהו דלא כייפינן לה ובמה יפה כחה מן המורדת והלא מפסדת היא כתובתה. ודעתו ז"ל שמה שהזכירו חכמים שאין האיש מוציא אלא לרצונו אלא בדרכים שאמרו יוציא ויתן כתובה היינו שאינו מוציא ונותן כתובה אבל להוציא בלא כתובה כופין אותו באומרת מאיס עלי וגם כן הוא סובר שמה שאמרו בגמרא כלתיה דרב זביד אימרדא והוה תפיסא חד שירא ונחלקן שם בדינה... ודע שלדבריו כל מקום שהזכירו חכמים יוציא ויתן כתובה רוצה לומר שכופין הבעל להוציאה ולתת לה כתובה וכן כתב הוא ז"ל בפירוש המשנה שלו. ודע שיש בכל מה שהזכרתי שיטה אחרת להרבה מן המפרשים וכל מי שראיתי דבריו כתב שבדין הגמרא אין כופין את האיש להוציא אף באומרת מאיס עלי ועל זה הרבו בראיות ברורות וקראו תגר על כל הנוטה מדבריהם והם סבורין שאפילו נישאת בגט שנתן מחמת כפייה זו תצא וכבר פשטה הוראה הזאת בכל ארצותינו שלא כדברי רבינו בזה שאין כופין את האיש לגרש ולא עוד אלא שאפילו היה הדין כדבריו היה ראוי לגדור בזה משום פרוצות ומפני קלקול הדור שלא תהיה אשה נותנת עיניה באיש אחר ומפקעת עצמה מבעלה כ"ש שהם ז"ל הכריחו והוכיחו שאין כופין אותו מן הדין.

13. שולחן ערוך אבן העזר הלכות כתובות סימן עז סעיפים ב- ג

האשה שמנעה בעלה מתשמיש, היא הנקראת מורדת; ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה: מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, (ודוקא שמבקשת גט בלא כתובה, אבל אם אומרת: יתן לי גט וכתובתי, חיישינן שמא נתנה עיניה באחר, ויש לה דין מורדת דבעינא ומצערנא ליה) (ב"י בשם תשובת הר"ן וכן פירש"י בגמרא), אם רצה הבעל לגרשה אין לה כתובה כלל ... וי"א דכל זה באינה נותנת אמתלא וטעם לדבריה למה אומרת מאיס עלי; אבל בנותנת אמתלא לדבריה, כגון שאומרת שאינו הולך בדרך ישרה; ומכלה ממנו וכיוצא בזה, אז דיינינן לה כדינא שתקנו הגאונים (טור בשם מוהר"ם מרוטנבורג) ונקרא דינא דמתיבתא, שהבעל צריך להחזיר לה כל מה שהכניסה לו בנדונייתא, דהיינו צאן ברזל אם הם בעין וראויין למלאכתם הראשונה נוטלת הכל כמו שהוא, ואם אינן ראויין למלאכתם הראשונה, וכל שכן אם נגנבו או נאבדו, צריך הבעל לשלם הכל; ונ"מ שלה, אם הם בעין או דבר הבא מכחם, נוטלתו, אבל אם כלו לגמרי אין הבעל צריך לשלם (דינא דמתיבתא טור בשם הרי"ף), אבל כל מה שנתן לה או כתב לה אינה נוטלת כלום, ואפילו תפסה צריכה להחזיר (מרדכי פ' אף על פי). ואין כופין אותו לגרש, ולא אותה להיות אצלו (גם זה בטור בתשובת מוהר"ם). ואם עשה שלא כהוגן שקדשה ברמאות ובתחבולות, כופין אותו לגרש (הרא"ש כלל ל"ה).

14. בית שמואל סימן עז ס"ק ז

אם רצה הבעל לגרשה - אבל אין כופין אותו ולא כדעת הרמב"ם והרשב"א ע' במגיד פי"ד ה"א:

כפיית גט ע"י הרחקות דר"ת

15. ספר הישר (לרבנו תם) (חלק התשובות) סימן כד

...ועל זה ידו כל הדווים, איך יטעה חכם לומר שכופין הבעל לגרש באמירת מאוס עלי, הלא בהשמים ביני לבינך ובנטולה אני מן היהודים חזרו לומר שמא עיניה נתנה באחר ועוד אמרינן שלא יהא כל אחת ואחת הולכה/הולכת/ ותולה עצמה ביד גוי ומפקעת עצמה מיד בעלה בחנם תתלה בעכו"ם אם מורדת [ועוד] דא"כ מציינו חוטא נשכר. ובלא שום פירכא בעולם כפייה לבעל לא אשכחן ככולא שמעתא... ואם אומר האומר לא נכפינן בשוטי אבל בגזירות וחרמות נכפינן, זאת לא זאת דאמרינן בדרבנן לא מזקקינן ליה אבל משמתינן ליה ופריך האי נקטי בכובסיה דלישבקי לגלימיה הוא ותו אמרינן במערבא מימנו אנגדא דבר בי רב ולא מימני אשמתא. ורב יוסף אמר דטבא ליה עבדו ליה ותברא תברי בתי רמי, שמתא שם מיתה ושממה הרי לך דחמיר מנגדא ואין כפייה גדולה מזו. וכן גבי כלבא דאכל וכו' שמתיה וכו' איתלי נורא בגנובתיה וכו' טוב ללקות מלהתנדות... אך אם כל רבותינו שוין בדבר תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם, שלא יהו רשאים לדבר עמו לישא וליתן עמו להאריחו ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקרו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת, שבזה אין כפייה עליו. שאם ירצה מקיים, והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי זה, אך אני נתפרד מעליו, וכל שיהא זכור בגזרתם וגזרתנו ישמור אותה, ואם יעבור שוגג לא תחול על השוגג. ואם כך יעשו רבותינו נראה דרך הישרה

16. שו"ת מהריב"ל חלק ב סימן יח

איברא דרבינו תם שהוא ראש המחמירים בדין כפיית גט בטענת מאיס עלי, כתב, שמכל מקום יכולים ב"ד לגזור שיתרחקו ממנו בכל מיני הרחקות שבעולם וכו' עד שיגרש ושב ורפא לו, והסכימו על ההרחקה הזאת הסמ"ק ומהר"י קולון, ולא מציינו מי שיחלוק עליהם, מכל מקום לא ראינו לרבני הדור הזה שנהגו בכך, ואדרבה זכורני כי פעם נועצו לב יחדיו רוב החכמים וחשבו לעשות ההרחקה הזאת, ורב גדול ומובהק שהיה בימים ההם מיחה בדבר. ואפשר לומר כי מה שלא נהגו בכך, משום דלא אכשור דרי, ויותר קשה להם ההרחקה מן הנידוי, ואם הנידוי הוי כפייה, כל שכן ההרחקה הנ"ל. איברא דזה ימים רבים שהסכמתי בזאת ההרחקה בפסק אחד מן הפסקים שלי, אך אותו נידון לא דמי לנידון דידן, וגם באותו נידון לא נעשה מעשה. ותו לא מידי.

17. שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קנד סעיף כא

כל אלו שאמרו להוציא, כופין אפ"ל בשוטים. וי"א שכל מי שלא נאמר בו בגמרא בפירוש כופין להוציא, אלא יוציא בלבד, אין כופין בשוטים אלא אומרים לו: חכמים חייבוך להוציא, ואם לא תוציא מותר לקרוך עברייך. הגה: וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא, ראוי להחמיר שלא לכוף בשוטים, שלא יהא הגט מעושה (טור בשם הרא"ש). אבל אם יש לו אשה בעבירה, לכ"ע כופין בשוטים. וכל מקום שאין כופין בשוטים, אין מנדין אותו ג"כ (מרדכי ריש המדיר). ומכל מקום יכולין ליגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו (שערי דורא בשם ר"ת ובמהרי"ק), או למול בניו או לקברו, עד שיגרש (בנימין זאב פ"ח/רפ"ט). ובכל חומרא שירצו ב"ד יכולין להחמיר בכהאי גוונא, ומלבד שלא ינדו אותו. אבל מי שאינו מקיים עונה, יכולין לנדוהו ולהחריםו שיקיים עונה או שיגרש, כי אין זה כפייה, רק לקיים עונתו, וכן כל כיוצא בזה (ריב"ש סימן קכ"ז) וכן מי שגרש אשתו בגט כשר, ויצא קצת לעז על הגט, מותר לכופו לתת גט אחר. ובכל מקום דאיכא פלוגתא אם כופין או לא, אף על גב דאין כופין לגרש, מכל מקום כופין אותו ליתן כתובה מיד, וכן הנדוניא דאנעלת ליה (מרדכי ריש המדיר).

18. בית שמואל סימן קנד ס"ק לה

וכלל הוא הנושא אשה בעבירה כופין אפילו בשוטי' כמ"ש ס"פ המדיר וכן אם נשא שניים וכן כל הני דאיתא רס"ז לכ"ע כופין בשוטים משום דמפורש בש"ס דכופין אותם

19. ביאור הגר"א אבן העזר סימן קנד ס"ק סז

ומ"מ כו'. דיכול להנצל מזה לילך לעיר אחרת וכל שאין עושין מעשה בגופו לאו עישוי מקרי וכ"ז עושין לו שעבר על דברי חכמים

20. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קלז

ומוכרח זה לר"ת שהובא בב"י בשם מהרי"ק שאף במקום שאין כופין יכולים הב"ד כשרואין צורך שיגרש שיגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה שלא יהיו רשאים לדבר עמו ולישא וליתן ולהרויחו ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקרו בחליו ועוד יוסיפו חומר כרצונם על כל אדם אם לא יגרש את הילדה הזאת שבזה אין כפייה עליו שאם ירצה ימצא לו מקום והוא לא ילקה בגופו מתוך נידויו זה אך אנו נתפרש מעליו עיין שם, שלכאורה אין לך כפייה גדולה מזה שהוא גרוע אף מאונס ממון רב. אבל הוא כדבארתי להרשב"ץ אליבא דהפ"ת דלגבי גט בטל רק באונס שעושה להחשיב שאין זה מעשיו אלא כמעשה קוף בעלמא וזה לא שייך אלא כשא"א לו בשום אופן שלא לעשות כהמצוה שהוא כשרוצים להרגו

או כשינודוהו הב"ד שיש לו לחוש שילקה בגופו בכל מקום שיהיה, אבל כשאין מנדין אותו רק אוסרים בשבועה ובחרם על האחרים שבכאן שלא ישאו ויתנו עמו וכדומה בכל הרחקות שיש לו עצה למצא לו מקום אחר אף שהוא בהפסד ממון ודרך רחוק, מ"מ כיון שבידו לשקול זה כנגד זה ולבחור לעשות מה שלפניו יותר טוב, ובחר בגירושין הוא מעשה עצמו, וליכא אלא חשש רמאות שבזה סובר שכיון שליכא אנן סהדי שהוא רק לרמות אין לבטל הקנין. ויהיה לר"ת גם בגזלה אשתו שאמרה שתחזיר כשיגרשנה נמי גט כשר בהחלט דלא כהרשב"ץ דמסתפק בזה. והוא דלא כהתו"ג שסובר להיפוך וצ"ע איך יתרחן דברי ר"ת.

כפיה ממונית על נתינת גט

21. בית יוסף אבן העזר סימן קלד

כתב ה"ר מיימון נואר שנשאל על ראובן שקנס עצמו במאה זהובים לאדון העיר אם יחזיר את אשתו ולא יגרשנה ואחר כך גירשה בביטול כל מודעי והשיב לא אמרינן גט מעושה אלא בשכפוהו שלא מדעתו בדבר שאינו רוצה לעשות וכפוהו עד שעשה או הפחידוהו להפסידו אם לא יגרש אבל בנדון זה שהוא חייב עצמו במה שהוא רוצה לעשות אין זו כפיה שכל זמן שהוא מגרש ברצונו מגרש ואף על פי שאין בידו להחזירה אם לא יפסיד לא הוה ליה אונס שזה רצונו היה מתחלה לגרש וברצונו הוא מגרש והקנס שעשה ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא הוה ליה אונס... ומה שכתבו רבותינו הצרפתים (סדר הגט לרבינו פרץ בהגהת סמ"ק סי' קפד עמ' קנ והו"ד בסדר הגט בטור סוס"י קנד) שאם נשבע ליתן גט צריך שיתירו לו קודם שלא יהיה דומה לאונס סבירא (ליה) [להו] דמתניתין דקונם כיון שתלה נדרו בדבר אחר שאמר כל פירות העולם וכו' אין בזה אונס כלל כשגירש אבל בנשבע לגרש דומה לאונס שתלה הגט בשבועתו ובנדון זה נמי תלה גיטו בדבר אחר ואין כאן אונס ועוד אמרינן בפרק קמא דכתובות (ב:) דאין אונס בגיטין משמע דכל שיתחייב ברצונו אין כאן אונס עכ"ל.

22. שו"ת הרשב"א חלק ד סימן מ

שאלת: ראובן בעל לאה, וקרובי לאה, היו בהסכמה שיגרש ראובן זה את לאה אשתו. ונאותו זה לזה בקנס אלף דינרים, ושיגרש זה לזמן ידוע. ואחר כך נתחרט ראובן, ומיאן בדבר. והללו מתרין בו מצד הקנס, עד שזה הולך אצל הגזבר ומחלה פניו שיתפשר עמו. ולא רצה, בתחבולות שעשו קרובי האשה. אדרבא: אימו שאם יעבור אפי' שעה אחת מן הזמן, יניחהו במשמר עד שיפרע. ומחמת יראה זו הוא מגרש, אלא שלא היה בקי למסור מודעא. אם נדון גט זה כדין גט מעושה, אם לאו? תשובה: נ"ל: שגט זה גט מעושה, ופסול הוא, כל שידענו באונסו של זה. ואף על פי שלא מסר מודעא. שא"צ מסירת מודעא אלא היכא דשקיל זוזי. משום דסתמא דמילתא כל שקבל זוזי, גמר ועביד ומחיל אאונסיה. וכדאמרינן: תלוה וזבין זביניה זביני, דאגב אונס' דזוזי, גמר ומקנה. ואפ"ה, אי מסר מודעא, המודעא מבטלת. אבל תלוה ויהיב, לאו כלום הוא. ולא צריך מודעא, כל דינע' באונסיה. ותלוה וגירש, גירושיו לאו גירושין, דהא ליכא זוזי. דאי משום דקא מיפטר בגט זה משאר וכסות, הא מוכח בגמרא להדיא: דהפקעת דברים אלו לא חשבינן להו כקבלת ממון. וא"כ, הו"ל כתלוה ויהיב. דאשה קנויה היא לבעל, וקנין כספו קרינן ליה. ואונס קנס, אונס הוא. דלאו תלוה, דאונס גוף הוא, דוקא אמרינן. אלא אפי' אונס ממון נמי הוה אונס, כמעשה דפרדיסא. ועליו כתב הראב"ד ז"ל: דמיניה שמעינן: דאונס ממון הוה אונס. וכן כתב ר"ח ז"ל, וז"ל: מהא דפרסא שמעינן: דמאן דמפחיד לחבריה במידי דיכיל למיעבדיה, כגון: הפסדת ממון או הכאה, כ"ש הכאה של נפשו, דאומר לו: אי לא מזבנת לי כך וכך, עבידנא לך כך וכך, דאית להו למכת' ליה מודעא בהאי, ולפרושי בה ידענא ביה באונסיה דפלניא. ואף על גב דלא עביד מאי דאמ', ומחיל ליה. אלא כיון דאמר: עבידנא, ויכול למעבד, היינו אונסיה דמוכר, עכ"ל. ואם נפשך לומר: כתלוה וזבין הוא זה. דכיון שקבל על עצמו מדעתו בקנס אלף דינרים, ובנתינת הגט הרויח ממון זה שקבל על עצמו מדעתו, בלא שום אונס, הרי זה כמקבל ממון דעלמא. לא היא. שאין זה כמקבל ממון, אלא כנפסד מהפסד ממון ניצל. וגריע טובא מהפקעת שאר וכסות. דלא חשבי' ליה קבלת ממון. וגט מעושה כגון זה, אפי' ביד ישראל פסול, וכ"ש ביד גוים. דאלו גוים, אפי' בדין פסול, אא"כ אמרו לו: עשה מה שישראל חבריך אומרין לך, כדאיתא בתוספתא ובירושלמי.

23. שו"ת תשב"ץ חלק א סימן א

אבל נראה ברור שמה שעכבו האב מלצאת משם אינה כפיה לגבי בן חדא שאפילו היו חובטין לאב עד שיגרש בנו לא הוה עישוי שאפי' היה בנו שרחמי האב על הבן לא מיקרי עישוי וכ"ש דכפיה' אביו שאינה עישוי לכן שאין רחמי הבן על האב... ועוד שאפילו עיכבו המגרש עצמו ע"ד שעיכבו אביו לא מיקרי עישוי כיון שלא חבשו אותו ולא הכוהו והי' הולך ובא ברצונו בתוך העיר וגם חוץ לעיר ובלבד שלא יעתיק דירתו. ועוד

שנראה שדירתו באותו העיר היתה ערבה עליו ולא מאוסה בעיניו וכל עיקר לא היה מעתיק דירתו משם אלא כדי לעגן אותה אשה והעיכוב לא היה אלא עד שיעמוד בנו לדין ואין כאן אונס כלל.

24. שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קלד סעיף ד

אם נשבע הבעל ליתן גט, צריך שיתירו לו קודם, שלא יהא דומה לאונס; אך ערבות יתן, אם ירצה, שאין זה דומה לאונס. הגה: והוא הדין אם קבל קנין לגרש (פסקי מהרא"י סימן קע"ג). אבל אם קבל עליו קנסות אם לא יגרש, לא מקרי אונס, מאחר דתלה גיטו בדבר אחר, ויוכל ליתן הקנסות ולא לגרש (ב"י בשם תשובה וכן הוא במהרי"ק שם בפסקים). ויש מחמירין אפילו בכהאי גוונא (שם בתשובת הרשב"א), וטוב לחוש לכתחלה ולפטרו מן הקנס. אבל אם כבר גירש מפני זה, ואפילו גירש מכח שבועה שעשה מעצמו לגרש, הגט כשר, הואיל ומתחלה לא אנסוהו על כך (תשובת הריטב"א). י"א דלא מקרי אונס אלא מה שאונסין לאדם עצמו, אבל אם אונסין לאחר עד שיגרש חבירו, אפילו אב על בנו או להיפך, לא מקרי אונס (תשובת הרשב"ץ). ויש מחמירין באב על בנו (ב"י). ועיין לקמן סימן קנ"ד מדינים אלו.

25. שו"ת היכל יצחק אבן העזר א סימן א

ועוד יש לנו להתבונן שע"כ אין כל הטלת סכום כסף אונס גמור, ובכגון זה אין אנו אומרים דין פרוטה כדין מאה. ואין גט מעושה אלא כשמטילים עליו דבר שאין בכחו לסבול, או שקשה לו יותר מדי לסבול, כגון יסורי הגוף או סכום עצום המהרס אותו, אבל לא סכום שאינו פוגע בו במדה חמורה. ולנדון דידן יש להוסיף שהדעת נותנת שבאמת הוא מתרצה, כי למה לו להפסיד ממון ולשלם לזו שבגדה בו, רק בכדי להתנקם. ובפרט שגם לטובתו לתת גט כמבואר לעיל. ובדומה לזה מצינו להגאון מביליסטוק ז"ל (עונג יום טוב), שהורה ודן, שכשכפוהו שלא כדין ונתנו לו סכום מעות, ונתרצה לגרש, אפילו למ"ד שמאחר שאין דמים לאשה, אין זה כתלוהו וזבין, מכ"מ ספק יש והגט ספק בטל, יעוי"ש בפלפולו הכביר, וגם זה כך, ובשלמא כשכופין בשוטין שלא כדין, לא שייך לאמר שהוא ג"כ מקבל טובה שנפטר משאר וכסות, שהרי זה אדיר חפצו שתשב אצלו אשת בריתו ויספק לה צרכיה, שזהו מעיקרי האישות. אלא שבכל זאת יש להסתפק שמא הממון חביב עליו כל כך עד שזה אצלו אונס וקשה יותר מגופו (עיין ב"ק קי"ט ע"א) ומכ"מ מודה הוא ז"ל שבענין סכום קטן ודאי אין זה אונס ואין חוששין למיעוט בני אדם וכו' ואף כאן אני אומר, שעכ"פ יש ספק שנתרצה באמת וחזר בו מהשאיפה לנקמה.

כפיה על דרך הברירה

26. שו"ת הריב"ש סימן קכו

אבל מה שהיו יכולים הב"ד לעשות לה, לכוף הבעל לשוב להיות אצלה ולישן עמה בקרוב בשר ולקיים מצות עונה כפי כוחו, כמו שהיו יכולים לעכבו שלא יצא מן העיר בזולת רשותה בעד מצות עונה שהוא מחויב בה מן התורה, ואם לא רצה לשוב במצות הב"ד, מנדין אותו, כמו שמנדין מן הדין לגברא דלא צאית דינא, וכ"ש שעובר על ד"ת. אע"פ שאין לוקין על לאו של עונתה לא יגרע, לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, מ"מ מנדין אותו או מכין אותו עד שיקבל עליו לקיימה.

ואם הוא מעצמו כדי להנצל מזה יגרש, אין זה מעושה, שהרי אין ב"ד כופין אותו על הגט כלל, אלא לקיים מצות עונה כפי יכולתו, כמו שחובה עליו מן הדין. והרי זה כמי שהיו נושין בו ממון, והיה תפוס בבית הסוהר בעד החוב ההוא; ואמרו לו קרובי אשתו: אם תגרש אשתך, נפרע אנחנו בעדך החוב ההוא ותצא ממאסרך; והוא נתרצה בזה, וגרש מרצונו - היאמר אדם שזה יהיה גט מעושה מפני שעשה זה כדי לצאת מבית האסורים! שהרי לא היה תפוס כדי שיגרש, אלא בעד חובו. והגט אינו מעושה, אלא מרצונו... הנה שכיון שאומרים לו או תעשה המוטל עליך מן הדין או תגרשנה, אין זה כפייה על הגט במוחלט, אלא שכופין אותו על מה שיש לו לעשות מן הדין, ואם יגרשנה יפטר.

27. שו"ת תשב"ץ חלק א סימן א

ומ"מ מוכח מהכא כשכופין אותו לפרוע כתובה ולפעמים מפני פרעון כתובה הוא צריך לגרש והרי הוא כפוי ועומד בגט זה, כיון שלא כפו אותו ממש לגרש אלא שכדי לפטור עצמו מאונס פרעון כתובה נתפייס לגרש, לא מיקרי גט מעושה כלל, שהרי האונס בענין אחר היה והגט ברצונו נתנו שהרי לא היו כופין אותו לגרש... ומיהו מסתברא דה"מ כשכופין בדין בדברים אחרים כגון הכא שהדין נותן לפרוע כתובתה וכדין כפיהו בפריעתה, אבל אם כפיהו שלא כדין בדבר אחר ומתוך אותה כפיהו גירש אפשר דהוי גט מעושה דנקטיה בכובסיה דלשבקיה גלימיה הוי, וצ"ע.

28. שו"ת ראנ"ח סימן סג

ולכאורה נראה דתפיסה זו שנתפס המקדש הוא לא היה מחוייב בה מן הדין, שאע"פ שעבר על ההסכם וראוי לזון אותו כעובר, תפיסה לא

התחייב. והרשב"ץ כשהוצרך להזכיר עישוי בדברים אחרים בדין, כתב: אבל אם עשו אותו בדברים אחרים שהיה הדין לכופו בהם כגון פריעת כתובה דפריעת בע"ח מצוה ולהציל עצמו מאותו עשוי נתרצה לתת גט וכו'. משמע, דאי לאו דקי"ל דפריעת בע"ח דמכין אותו עד שיאמר רוצה אני לא היה חשיב עישוי כדין. וא"כ בההיא דהריב"ש נמי אע"פ שעבר על ההסכמה לא חשיבא התפיסה כדין... וצ"ל אחד משני דברים או דמאי דמספקא ליה להרשב"ץ פשיטא ליה לריב"ש או דיש חילוק בנושאין, ועד כאן לא מספקא ליה להרשב"ץ אלא היכא דידוע לנו שאע"פ שכופין על הכתובה הכוונה כרי להוציא ממנו גט. וכל ישעם וחפצם לא היה לבקש ממנו כתובה ולא היו חפצים בכתובה כל שהיתה עומדת תחתיו אלא שכדי לגרש כופין אותו על הכתובה... והיכא שהוא כדין כשר, ודכוותא שלא כדין מספקא ליה כיון שמ"מ אין כופין אותו על הגט בפירוש. אבל כשהעשוי מכוון לעצמו בעד הדבר ההוא שכופין עליו ואותה הם מבקשים, אע"פ שהוא ידוע שע"י הגירושין יצאל מהתפיסה ההיא דומיא דההיא דהריב"ש, כיון שמ"מ לא היה עיקר התפיסה על הגט והיא מכוונת לעצמה, מודה הרשב"ץ ז"ל ופשיטא ליה דלא חשיב מעושה. ואיך שיהיה יש לנו לפסוק כהא דהריב"ש ז"ל... אין ספיקן דהרשב"ץ מוציא מידי ודאי דהריב"ש.

29. שו"ת מהרי"ק שורש קלג

אומר ר"ת, שאם קידש אדם כדת משה וישראל, ולבסוף אין האשה חפצה בו - אין לכופו לא בישראל ולא בגוים. אך אם נחבש בידי גוים בשביל מס או דבר אחר, יכולים לומר לו - לא נעזוב אותך להתיר מהתפיסה אם לא תגרש פלונית בגט כשר. ואין זו כפיה, כיון שאין עושים לו דבר רע, כי אם מלמנוע מלעזור לו... הרי לך, דלא חשיב אונס מניעות עשיית הטובות. אף ע"ג דפשיטא דכל אדם מצווה ועומד להוציא ישראל חבירו ממסגר להיות לאל ידו, אפילו הכי לא חשיב אונס במניעה. הכי נמי לא חשיב אונס מניעות ההשתדלות. ואפילו אם תמצוי לומר שעל ראובן היה מוטל לגמור ההשתדלות, מאחר ששמעון הוציא מעותיו על סמך שלו, דלא עדיף מהוציא ממסגר אסיר, דלא חשיב אונס אפילו לענין איסור אשת איש החמור.

30. שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קנד סעיף ג

האומר: איני זן ואיני מפרנס, כופין אותו לזון. ואם אין ב"ד יכולים לכופו לזון, כגון שאין לו במה לפרנס ואינו רוצה להשתכר להרויח ולזון, אם תרצה היא, כופין אותו להוציא מיד וליתן כתובה. וכן הדין למי שאינו רוצה לשמש. הגה: וכן איש שרגיל לכעוס ולהוציא אשתו מביתו תמיד, כופין אותו להוציא, כי ע"י אינו זנה לפעמים ופורש ממנה בתשמיש יותר מעונתה והוי כמורד ממזונות ותשמיש (תשובת הרשב"א סימן תרצ"ג). ועיין לעיל סימן ע' וע"ז. איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חבירו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד ב"ד ליסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפיה, ולהשביעו שלא יעשה עוד, ואם אינו ציית לדברי הב"ד י"א שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחלה פעם אחת או שתים כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא.

31. פתחי תשובה אבן העזר סימן קנד ס"ק ז

וכן הדין למי שאינו רוצה כו' - עיין בס' גבורת אנשים סימן כ"ח וס' מ"ח שהעלה דהעיקר לדינא דבמורד ממזונות לחוד אין כופין להוציא וכן במורד מתשמיש אין כופין להוציא אם לא בבאה מחמת טענה בעינא חוטרא כו' ואף במונע ממנה כל ענייני אישות דנראה עיקר לדינא דכופין להוציא אפילו אינה באה מחמת טענה מ"מ למעשה יש לחוש לסברת האומרים שאין לכופו דלא ליהוי גט מעושה ובניה ממזרים וכ"כ עוד בכללי הדינים שם בסופו וז"ל וה"ה במורד ממנה מתשמיש או ממזונות לחוד אין כופין להוציא. וי"א דאפילו במונע ממנה כל ענייני אישות אין כופין בשוטים על הגט ויש להחמיר לענין מעשה ולכן אם קידש אשה שאסורה לו ולאחרים בענין שצריך להוציאה בגט אין כופין אותו בשוטים או בנידוי להוציא. וכן מי שרגיל לכעוס כו' עכ"ל וע' בס"ק שאח"ז. ועמ"ש לקמן סכ"א ס"ק ל"א:

32. שו"ת ציץ אליעזר חלק ד סימן כא

אלא מכיון שעל אף הכל יש עדיין מקום לדיין לומר מה לי ולצרה הזאת להכניס ראשי בין הרים גדולים וליכנס לחשש גט מעושה, וכטענת הרא"ש בתשובה כלל מ"ה שנזכרת בב"י בטור סי' ע"ז. לכן כדי להניח את הדעת נוסף ונאמר שאופן נוהג כפייתנו אנו אינה כאופן הכפיה המדוברת בפוסקים, כי אופן הכפיה המדוברת בפוסקים הוא כפיה ממש בשוטים ע"י ישראל או ע"י עכו"ם. אבל אופן כפייתנו הרי היא על ידי פסיקת מזונות, שאם אין הבעל נענה לפסק בית הדין לגרש פוסק ביה"ד מזונות לאשתו מבלי לחייב אותה לשבת תחת בעלה. וא"כ אין זה נקרא ממש כפיה לגט, אלא כפיה דרך ברירה, או לגרש, או לשלם מזונות לאשה, ובאופן כזה אנו יוצאים מידי החשש של עשיית גט מעושה. כי כן אנו מוצאים בבית מאיר על אה"ע סי' קנ"ד סעי' א' (מוזכר בפ"ת סק"ד) שיעץ כן לענין מתנכר שלא לכפותו על הגט כ"א על החיוב מזונות ופרנסה או לתשלומין הנדוניא והכתובה עד שמכח זה בע"כ ירצה עצמו לגט ופשר ובה אין שום חשש ע"ש. וכן מביא הפ"ת שם בסק"ח בשם הגבורת אנשים לענין מי שרגיל לכעוס ולהוציא אשתו מביתו שאין כופין להוציא אבל יכולים לכפותו בשוטים, בדרך ברירה לזונה או לשמש, או ליתן גט ואין זה נקרא כפיה על הגט רק כדי לקיים שארה ועונתה [מהגבו"א אין כ"כ ראייה כי שם הכפיה הוא ממש ע"מ שיחיה אתה כראוי, ורק אם אינו

רוצה בכך אמרי' שיגרש, אבל בנידוננו הכפיה היא למטרת גט, אבל מהבית מאיר שפיר יש ראייה] ועיין גם בפתחי תשובה בס"ד קל"ד סק"ט שמביא בשם התו"ג שלא נקרא גט מעושה אלא רק כשתולה הקנס בגט משא"כ כשאין הקנס תלוי בגט כלל ע"ש, והדברים ארוכים.

33. שו"ת היכל יצחק אבן העזר א סימן ה

שאלה: היות וגזרנו, מחרם, שאסור לישא אשה שהיא קטנה מגיל שש עשרה שנה ויום אחד, נשאלתי מה יהא דינו של מי שעבר ונשא והאשה תובעת ממנו גט, יש בידנו לכופו ע"י עונש מאסר לתת גט.

...ואף ש"ל שמאסר בארצנו הק' תחת ממשלת ישראל, בתנאי מאסר אנושיים, קל משוטין מ"מ אולי עדיף שהכפייה לא תהא ע"י מאסר אלא ע"י הטלת קנס של ממון, כי באמת ראוי הוא לקנס על שעבר על החרם, ואם כי כבר אמרו חז"ל יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, מסתבר שאדם כזה הוא בסוג המיעוט, ואעפ"י שחז"ל אמרו כך על צדיקים, רובא דעלמא אינם צדיקים, וברובא דעלמא הר"ז מיעוט קטן, ועוד שכבר אמרו כגון אנן בינונים אנן, ומלבד זאת, הלא צדיקים אינם עוברים על חרם הציבור וזה שעבר, ודאי שאיננו צדיק. ועוד נקודה. בניסוח של הצעת החוק ע"י הממשלה נאמר שבמקרה שבי"ד רבני מוסמך יתן צו לגרש, לפי שנשאה בגיל המוקדם האסור, כנ"ל, יטיל עליו בית המשפט עונש מאסר על אי - ציות שיוכר בתור עון פלילי, ובאופן כזה, תיכף כשיציית נפטר מהעונש. ולפי"ז יש לצדד לכאורה, שזהו כדין מי שהוטל עליו קנס מפני עילה אחרת, ואומרים לו אח"כ שאם יגרש, ייפטר מהקנס. ואף זה כך, שהעונש איננו על שאינו נותן גט אלא על בזיון בית המשפט שממילא כשיציית יוסר מעליו העונש. אך זה לא ברור, שיש לחלק, כמובן, שכאן הכל נובע מענין הפסק ליתן גט. ויש לעיין היטב בריב"ש ובתשב"ץ וכו'.

מקורות נוספים להרחבה

- תחומין - כרך כז - הרב שלמה דיכובסקי - מידתיות בכפייה לגט - במאמר זה מבאר המחבר שהינו מגדולי הדיינים בדור האחרון את היסוד להתיר לדעתו כפייה מועטה על גט.
- שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סימן מב - קונ' אורחות המשפטים פרק ג- בתשובה זו מבאר המחבר באריכות את יכולת לכפות את הבעל לתת גט כאשר נהג בבאלימות קשה כלפי אשתו ואף ניסה לרצוח אותה.
- שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סימן מב - קונ' אורחות המשפטים פרק א- בתשובה זו מבאר המחבר את היכולת לכפות את הבעל לתת גט לאשתו אחר שהתגלתה אצלו מחלת הסכיזופרניה
- תחומין - כרך כח - הרב שלמה דיכובסקי - דרך השיפוט הראויה בבתי הדין הרבניים - במאמר זה מבאר המחבר את משנתו ביחס למקרים השכיחים בבתי הדין הרבניים בימינו בעת עזיבתו את מערכת בתי הדין אחר ישיבה של יותר משלושים שנה על כס השיפוט